

VRSTE PLOVILĀ U KOTRULJEVIĆEVU UDŽBENIKU PLOVIDBE

Davor Balić

Odsjek za filozofiju, Filozofski fakultet
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek
davor.balic@kc.t-com.hr

Primljeno: 23. studenog 2010

U drugoj knjizi svoga rukopisa De navigatione (O plovidbi, 1464), što ga je 2005. godine u kritičkom izdanju objavio Damir Salopek, Benedikt Kotruljević ponajviše je raspravljao o vrstama plovilā. U njoj je obradio pedesetak vrsta i tipova plovilā, a naročitu pozornost je posvetio galijama. Prema Kotruljeviću, galije su bile različitih veličina, služile različitim namjenama i razlikovale se po svojoj plovnosti. U Kotruljevićevu udžbeniku plovidbe obrađeni su također dijelovi i oprema galije, nazivi i broj članova njezine posade te načini njezina popunjavanja.

U De navigatione Kotruljević nas je obavijestio i o plovilima koja su se koristila na hrvatskoj obali Jadrana: marsilijane u Dalmaciji, marani u Istri, barkoziji ponajviše u Dubrovniku. O hrvatskoj obali Jadrana Kotruljević je još izjavio i to da je »preugodna«, pri čemu je spomenuo nekoliko dalmatinskih gradova i otoka. Zbog toga što se suprotstavio tvrdnjama historičara Flavija Bionda (Flavius Blondus) da je sveti Jeronim bio Talijan, Kotruljević je, prema današnjim spoznajama, prvi hrvatski mislilac koji je raspravljao o rodnom mjestu svetoga Jeronima na hrvatskoj obali Jadrana.

Ključne riječi: Benedikt Kotruljević, vrste plovilā, galija, dijelovi broda, oprema broda, brodska posada, hrvatska obala Jadrana

1. Uvod

Dubrovački ranorenesansni mislilac Benedikt Kotruljević (lat. *Benedictus de Cotrullis / de Cotrulis*, tal. *Benedetto Cotrugli*, oko 1416–1469) bi, prema današnjim spoznajama, mogao biti autorom sveukupno

četiriju spisa. Najpoznatiji od njih zacijelo je *Della mercatura et del mercante perfeto (O trgovini i o savršenu trgovcu)*.¹ Drugi je spis, koji je hrvatskoj javnosti bio nepoznat sve do 1995. godine, *De navigatione (O plovidbi)*. On je prvi put otisnut 2003. godine,² a već ubrzo, točnije 2005. godine, objavljen je i u kritičkom izdanju Damira Salopeka koje je bilo popraćeno i hrvatskim prijevodom.³ Nažalost, preostala dva Kotruljevićeva spisa danas se smatraju izgubljenima. O postojanju prvoga od njih, kojega je naslovio *De uxore ducenda (O ženidbi)*, Kotruljević nas je obavijestio u šestom poglavlju četvrte knjige spisa *O trgovini i o savršenu trgovcu*,⁴ dok nas je o postojanju drugoga, onoga pod naslovom *Della natura dei fiori (O naravi cvijeća)*, obavijestio dubrovački biograf Franjo Marija Appendini.⁵

U članku ću se usredotočiti na spis *O plovidbi*. Kao što je to ocijenio Ivica Martinović, riječ je o spisu koji je »stupnjevito građena tetralogija o moru: oceanopis, brodogradnja, umijeće plovidbe s astronomijom i meteorologijom, peljar«,⁶ a zbog čega Kotruljeviću »pripada istaknuto mjesto i u povijesti oceanografije, brodogradnje, navigacije, astronomije i meteorologije.«⁷ Nakon kratkog opisa svake od četiriju

¹ [Benedikt Kotruljević], »O trgovini i o savršenu trgovcu«, preveo i sastavio bilješke uz prijevod teksta: Žarko Muljačić, u: Beno Kotruljević, *O trgovini i o savršenu trgovcu*, pripremili i obradili Rikard Radičević i Žarko Muljačić (Zagreb: JAZU, 1985), pp. 117–240.

² [Benedikt Kotruljević], »Benedictus de Cotrullis Equitis ad inclitum Senatam Venetorum *De navigatione liber*«, priredio Damir Salopek, u: Dunja Fališevac, Josip Lisac, Darko Novaković (ur.), *Hrvatska književna baština*, knjiga 2 (Zagreb: Ex libris, 2003), pp. 15–127.

³ Benedikt Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, priredio i preveo Damir Salopek (Zagreb: Ex libris, 2005).

⁴ [Kotruljević], »O trgovini i o savršenu trgovcu«, p. 216: »Premda smo o ženidbi napisali i drugom zgodom posvetili gosparu Vuku Bobaljeviću, posebno djelo, u kojem je opširno rečeno na latinskom jeziku o posluhu i o dužnostima žena, o uzgoju djece i o svim nepisanim zakonima kojih se moraju držati svi ukućani, ipak ćemo reći neke općenite stvari jer nas predmet prisiljava da o tome damo jedno poglavlje.«

⁵ Francesco Maria Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità storia e letteratura de' Ragusei*. Tomo II. (Ragusa: Dalle stampe di Antonio Martecchini, 1803), s. v. »Benedetto da Giacomo Cotrugli«, pp. 98–100, na pp. 99–100: »Finalmente convengo coll' erudito Coleti, che l' opera Italiana *Della natura dei fiori di Benedetto Cotrulli* sia di questo medesimo autore, coincidendo perfettamente l' epoca, ed essendo lo stesso il nome, ed il cognome. Il paragone dello stile delle due opere potrebbes agevolarcene la decisione; ma in Ragusa non esiste quella sulla coltura dei fiori.«

⁶ Ivica Martinović, »Benedikt Kotruljević«, u: Neven Budak (osmislio i uredio), *Croatika: HR – Hrvatski udio u svjetskoj baštini* [sv. 1] (Zagreb: Profil international, 2007), pp. 170–175, na p. 174b.

⁷ Martinović, »Benedikt Kotruljević«, p. 171a.

knjiga koliko ih spis sadrži, obradit ću Kotruljevićeva razmatranja o vrstama plovilā koja je, posluživši se svjedočanstvima starih i njemu suvremenih pisaca, iznio u drugoj knjizi spisa. Osim o brojnim vrstama plovilā, u članku će biti govora i o razlikama koje je hrvatski renesansni mislilac zamijetio u plovnosti pojedine vrste plovilā, kao i o dijelovima galije te opremi bez koje se plovilo ne smije uputiti na plovidbu. Uz to, iz Kotruljevićeva popisa brojnih i različitih članova posade, u članku ću izdvojiti one članove posade koje je za plovidbu smatrao najvažnijima. Naime, upućenost u sadržaj druge knjige Kotruljevićeva spisa *O plovidbi* omogućit će nam još bolji uvid u povijesni razvoj pomorstva i gradnju plovilā, kao i potpunije spoznaje o obilježjima onih plovila koja su bila korištena tijekom 15. stoljeća.

2. *O plovidbi*

Na Kotruljevićev rukopis *De navigatione* (*O plovidbi*) prvi je u Hrvatskoj upozorio Darko Novaković uočivši ga u katalogu Beinecke Library i o toj važnoj prinosi obavijestio hrvatsku javnost 1995. godine.⁸ U istom je članku Novaković upozorio na osnovna obilježja rukopisa: godinu njegova nastanka, odnos latinskog i talijanskog teksta u njemu i njegovu nepotpunost.⁹ Kao što nas je i Kotruljević izvijestio u 25. poglavlju prve knjige, njegov spis *O plovidbi* nastao je 1464. godine.¹⁰ U njemu su jedino naslov (*De navigatione*) i predgovor, koji je posvećen dičnom mletačkom Senatu (*ad inclitum Senatum Venetorum*) i mletačkom duždu (*Cristoforo Moro*), napisani na latinskom, dok je cjelokupna rasprava napisana na talijanskom jeziku. Nažalost, rukopis nije sačuvan u cijelosti, no iz Novakovićeva članka doznajemo da »nije imao više od

⁸ Darko Novaković, »Prvi hrvatski udžbenik plovidbe«, Hrvatski kulturni tjednik »Danica«, br. 148 (18. ožujka 1995), p. 17, u: *Vjesnik* 56 (Zagreb, 1995), br. 17044 (18. ožujka 1995.). Podlistak »Danica« na pp. 15–34 *Vjesnika*, a Novakovićev članak na p. 31: »naišao sam u petom svesku poznatoga Kristellerova registra na ovakav podatak: *Benedictus de Cotrullis Equitis /sic/ ad inclitum Senatum Venetorum de navigatione liber*. Kao mjesto na kojem se rukopis čuva navedena je Sveučilišna knjižnica na Yaleu (*Beinecke Rare Book and Manuscript Library*).«

⁹ Novaković, »Prvi hrvatski udžbenik plovidbe«, p. 17(31).

¹⁰ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 70: »che dalle hedificationi de Adria fina allo presente iurno de MCCCCLXIII sono anni MMdLXXIII,« / p. 71: »od osnutka Adrije do današnjega dana 1464. godine protekle su 2573 godine,«

četiri knjige«, kao što doznajemo i to da nedostaje dio četvrte knjige od koje su očuvana tek dva poglavlja.¹¹

Prvu knjigu Kotruljević je podijelio na čak 49 poglavlja. U njoj je najprije općenito razložio o vodama (»De acque in genere«), moru (»De lo mare in genere«) i »Oceanu« (»Dello mare Oceano in genere«). Potom je donio kratak opis tada poznatih mora, primjerice Tirenskog, Jonskog, Egejskog, Libijskog, Egipatskog te Indijskog, kao i kratak opis tada poznatih »oceana«,¹² primjerice Britanskog, Germanškog te Kantabarskog. Uz to, Kotruljević je sedam poglavlja posvetio i opisima zaljevā.

Kotruljević je, očekivano, najopširniji bio u poglavlju posvećenom opisu Jadranskoga zaljeva (»De Idriatico sino«).¹³ Obraćajući se mletačkom duždu i Senatu, svoj opis Jadranskoga zaljeva započeo je ovim iskazom: »Jadranski zaljev je onaj u čijem najdubljem krilu sada leži vaš preslavni grad Venecija«. ¹⁴ U nastavku je istaknuo da Jadranski zaljev obiluje otocima, pri čemu je imenovao njih četiri: Korčulu, Mljet, Brač i Vis (*Corciola, Meleda, Braça, Lissa*). U poglavlju je Kotruljević zapisao i podatak da se na sjevernoj strani zaljeva nalazi pokrajina Dalmacija (*la provincia de Dalmacia*), na čijoj su se, kako kaže, »preugodnoj obali« (*lito iocundissimo*) smjestili ovi gradovi: Dubrovnik, Kotor, Split, Šibenik, Solin, Trogir, Zadar i mnogi drugi (*Ragusì, Cataro, Spalatro, Salona, Taura, Iadra et multe altre*). Odmah potom, Kotruljević je imao potrebu pohvaliti vladavinu Venecije nad dalmatinskim gradovima, selima i otocima koji su, prema njemu, »toliko sretniji otkako im je neprestano i budno stražarenje vaših galija vratilo takav spokoj, da se u selima posvuda po otocima stanuje bez ikakve zaštite bedema, tako da je to sâmo dovoljno za pohvalu vaše presjajne uprave.«¹⁵ Osim iznijetoga, Kotruljević je u prvoj knjizi dva

¹¹ Novaković, »Prvi hrvatski udžbenik plovidbe«, p. 17(31).

¹² Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 59, bilješka 46: »Poglavljja u kojima donosi kratak opis tada poznatih mora Kotruljević je pretežno sastavio prema rasporedu i s nazivima preuzetim iz Ptolemejeve *Geografije*. Zato se npr. vanjska mora nazivaju *oc(c)eano*, a sredozemna *mare i pelago*.«

¹³ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, pp. 68–73.

¹⁴ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 68: »Idriatico sino, nello quale è intimo sino dove al presente è la vostra gloriosissima città de Venetia,«

¹⁵ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 70: »le quali sondo tanto più felicie quanto colla continuo vigilante custodia de vostre galee havuti facto ridurre in tanta quiete et riposo de piace, che per tucto se habitano le insule in casali sença alcuna guardia de muralglie, in modo che quisto solo è sufficiente ad commendatione dello vostro ornatissimo governo.«

poglavlja posvetio i Kiličkom tjesnacu, dok je po jedno poglavlje namijenio opisu jezera Meotidi, zatim razlikama među morima, razlikama među otocima te iznošenju osobina koje moraju imati luke da bi bile sigurne i prikladne za plovila. Prvu knjigu spisa zaključio je poglavljem u kojem je donio »Opis čitavoga nastanjenoga svijeta« (»Description de tucto l'orbe habitabile«).

Druga knjiga spisa *O plovidbi* sastoji se od trinaest poglavlja. Hrvatski renesansni mislilac u njoj se, kao što ističe Novaković, »bavi različitim vrstama plovila, u povijesnom pregledu od antike do Kotruljevićeva vremena, te raspravlja o različitim članovima brodske posade i njihovu primjerenu izboru.«¹⁶ Budući da sam u članku odlučio obraditi upravo problematiku koja je zastupljena u ovoj knjizi, Kotruljevićevi iskazi o vrstama plovila, a donekle i o članovima posade, detaljnije će biti obrađeni u sljedećem poglavlju.

Treću knjigu Kotruljević je razdijelio na točno dvadeset poglavlja. U njoj se usredotočio na vanjske okolnosti plovidbe. Nekoliko poglavlja tako je posvetio vjetrovima, napose njihovu postanku, vrstama i broju, kao i nebeskim pojavama, primjerice, dúgi (»De yride o vero archo celestiale«), zatim munji koju je nazvao i »nebeskom strijelom« (»De fulmine o vero sagiecta del cielo«) te vatrama koje silaze iz zraka (»De fochi descendenti nello aere«). Uz to je raspravio i o sedam planeta (Saturn, Jupiter, Mars, Sunce, Venera, Merkur, Mjesec) te njihovim svojstvima, potom o solsticijima i ekvinocijima, da bi u posljednjem poglavlju pisao »O neugodnostima koje doživljavaju oni koji plove morem« (»Della offensione delli naviganti nel mare«). Kao što je ustanovio Ivica Martinović, »gotovo cijelu treću knjigu svog rukopisa *De navigatione* Kotruljević je posvetio opisu meteoroloških i astronomskih pojava u službi predviđanja vremena u navigacijske svrhe«,¹⁷ dakle nauku iz filozofije prirode.

Inače, iz Salopekovih bilježaka uz kritičko izdanje rukopisa možemo doznati mnogo o Kotruljevićevim izvorima treće knjige njego-

¹⁶ Novaković, »Prvi hrvatski udžbenik plovidbe«, p. 17(31).

¹⁷ Ivica Martinović, »Benedikt Kotruljević«, u: Greta Pifat Mrzljak (autorica izložbe), *Znanost u Hrvata: prirodoslovje i njegova primjena*, sv. 1, katalog izložbe održane od lipnja do listopada 1996. godine u Muzejskom prostoru Muzejsko galerijskog centra na Jezuitskom trgu u Zagrebu (Zagreb: Muzejsko galerijski centar, 1996), pp. 56–57 i pp. 108–109, na p. 56. Vidi i: Martinović, »Benedikt Kotruljević«, u: Budak (osmislio i uredio), *Croatia: HR – Hrvatski udio u svjetskoj baštini*, p. 174b.

va spisa, a napose prirodoznanstvenim spisima Alberta Velikoga (*Albertus Magnus*, oko 1200–1280).¹⁸ Hrvatski renesansni mislilac tako se, primjerice, već u prvom poglavlju treće knjige, znači onda kada je govorio »O postanku vjetrova« (»Della generatione delli venti«), oslonio na nauk koji je o ovoj problematici iznio Albert Veliki u svojem komentaru Aristotelove *Meteorologike*.¹⁹ Štoviše, iskaze koje je ovaj tumačitelj Aristotela zabilježio o postanku vjetrova Kotruljević je preuzeo bez preinaka, pa u *O plovidbi* imamo priliku pročitati i Albertove rečenice poput ovih: »kada se rijetka zasebna para dopirući u zrak sudari s hladnoćom, stvara vjetar, a gusta, koja se nalazi u utrobi zemlje, stvara potres«;²⁰ »dakle, korijen i ishodište vjetrova je para koja se izdiže iz zemlje, kao što je rečeno, i načelo njihova postojanja proizlazi iz nje«;²¹ »dakle, izdignuta para je gradivo vjetra i načelo njegova puhanja, i korijen u kome je ukorijenjeno njegovo postojanje i ona tvori taj vjetar.«²² Slično je Kotruljević postupio i u sljedećem poglavlju, onom u kojem je pisao o broju vjetrova prema stavovima starih (»Dellu numero delli venti secundo gli antiqui«). I tvrdnje koje su izrekli »marljivi astronom Varon, Seneka i Izidor« (*Varro, astronomo diligente, et Seneca et Isidoro*) Kotruljević je također preuzeo iz Albertova kome-

¹⁸ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, pp. 136–215. Uz talijanski izvornik bilješke 136–197, a uz hrvatski prijevod bilješke 169–269.

¹⁹ Albertus Magnus, »Meteora. Liber I–IV«, u: *B. Alberti Magni Opera omnia*. Volumen quartum, cura ac labore Augusti Borgnet (Parisiis: Apud Ludovicum Vivès, 1890), pp. 477–835.

²⁰ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 138: »et lo subtile absoluto pertingente l'aere, quando se ripercote dallo fredo, fa vo vento, e lo grosso residente nelle viscere della terra fa terremoto.« Usp. Albertus Magnus, »Meteora. Liber I–IV«. Liber III (De impressionibus ex vapore frigido et sicco generatis.), tractatus I (De ventis.), caput I. (Quæ libri intentio et divisio.), p. 587b: »Et subtilis quidem absolutus pertingens in aerem, cum ibi frigiditate percussus fuerit, facit ventos de quibus nos in isto libro primum faciemus tractatum. Grossus autem in visceribus terræ conclusus, facit terræmotum:«

²¹ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 138: »Aduncha, la radice et la orrigne delli venti è vapor lo qual salghe della terra, come se dicto, et lo principio dello essere suo et nasciere de quello;« Usp. Albertus Magnus, »Meteora. Liber I–IV«. Liber III, tractatus I, caput VIII. (De radice et esse ventorum secundum veritatem, et de solutione dubiorum Antiquorum.), p. 594a: »Radix ergo venti est ex vapore qui ascendit ex terra, sicut ante diximus, et principium esse ejus est ex eo:«

²² Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 138: »Donque, lo vapore elevato è corpo dellu vento et principio dellu suo fiato, et la radicie in nella quale se aradicha lo suo essere, et la materia de esso vento.« Usp. Albertus Magnus, »Meteora. Liber I–IV«. Liber III, tractatus I, caput VIII., p. 594a: »vapor ergo ille sic elevatus est corpus venti et principium flatus ejus, ex radix prima in qua radicatur esse ipsius, et est ejus materia:«

tara.²³ Prirodnoznanstveni spisi *Meteora* i *Mineralia* Alberta Velikoga bili su mu glavnim izvorom za stajališta koje su iznijeli i, primjerice, Anaksimenes, Anaksimandar, Anaksagora, Heraklit, Seneka, Demokrit, Leukip, Asklepiodot,²⁴ zatim Platon u *Timeju*,²⁵ onda »Aristotel u spisu *De lapidibus*«²⁶ i »Seneka u djelu *De naturalibus questionibus*«.²⁷

²³ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 140. Usp. Albertus Magnus, »*Meteora*. Liber I–IV«. Liber III, tractatus I, caput XXII. (Et est digressio declarans quare duodecim venti secundum Varronem et Senecam sunt, et quæ sunt nomina eorum, et quæ est figura repræsentans illud.), p. 608a; Liber III, tractatus I, caput XXIII. (Et est digressio declarans descriptionem Isidori et usualem ventorum.), p. 609b.

²⁴ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 178: »Et quisto medesimo exemplo poneno li philosophi dello terremoto. Et in questa oppinione concorreno Anaximenes, Anaximander, Anaxagoras, Eraclitus, Seneca, Democritus, Leoçippus et Asclipiadoti.« Usp. Albertus Magnus, »*Meteora*. Liber I–IV«. Liber III, tractatus III (De fulgure et tonitruo et vento turbinis.), caput V. (Et est digressio declarans secundum quid alii Philosophi concordat cum sententia eorum.), pp. 644a–645a: »Præclarissimi etiam viri in Philosophia omnes concordant cum hac scientia ... Anaximenes ... Anaximandrus ... Heraclitus ... Seneca in *Quæstionibus naturalibus* ... Asclepiadotus ... Democriti et Leucippi.«

²⁵ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 170: »de qual diluvio del focho et de l'acqua se tracta nel *Tymeo* de Platone ...« Usp. Albertus Magnus, »*Meteora*. Liber I–IV«. Liber III, tractatus IV (De coronis et iride quæ apparent in nubibus.), caput VI. (Et est digressio declarans diversa nomina iridis.), p. 672b: »De diluviis autem aquæ et ignis alibi est tractandum: tangitur autem de eis in *Timæo* Platonis.«

²⁶ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 152: »Aristoteles in libro *De lapidibus* dicit: 'Angulus magnetis cuiusdam est virtus atrachi ferrum ad zoron, hoc est septentrionem et hoc utuntur naute.'« Usp. Albertus Magnus, »*Mineralia*. Liber I–V«. Liber II (Qui est de lapidibus pretiosis.), tractatus III (De sigillis lapidum, et qualiter est dicendum de sigillis, et quot sunt modi sigillorum, et de expertis.), caput VI. (De ligaturis et suspensionibus lapidum.), u: Albertus Magnus, »*Mineralia*. Liber I–V«, u: *B. Alberti Magni Opera omnia*. Volumen quintum, cura ac labore Augusti Borgnet (Parisiis: Apud Ludovicum Vivès, 1890), pp. 1–116, na p. 56a: »Adhuc autem Aristoteles in libro *de lapidibus* dicit: 'Angulus magnetis cuiusdam est, cujus virtus apprehendi ferrum est ad zoron, hoc est, septentrionalem: et hoc utuntur nautæ:'« Ovom prilikom ističem, a o čemu nas je obavijestio i Damir Salopek, priređivač i prevoditelj talijansko-hrvatskoga izdanja Kotruljevićeva rukopisa *De navigatione*, da Aristotelov spis *De lapidibus* »nije poznat«: Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 153, bilješka 200: »Ovaj Aristotelov spis [*De lapidibus*] inače nije poznat. Među izgubljenima spominje se jedan pod naslovom *O kamenu* (tj. magnetu).« Inače, podatak da je Aristotel bio autorom spisa *De lapide*, a koji se sastojao od jedne knjige, doznajemo od Diogena iz Laerte: Diogenes Laertius, »*De philosophorum vita*. Liber quintus: Aristoteles. [Aristoteles, Theophrastus Eresius, Strato Lampsacenus, Lycon Troadensis, Demetrius Phalereus, Heraclicus Ponticus]«, u: Diogenes Laertius, *De vita et moribus philosophorum*. Libri X. (Lugduni: Apud Seb.[astian] Gryphium, 1546), pp. 186–221, na p. 196: »de lapide unum.«

²⁷ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 174: »Seneca in libro *De naturalibus questionibus* et dicie:« Usp. Albertus Magnus, »*Meteora*. Liber I–IV«. Liber III, tractatus IV, caput III., p. 669a: »testatur Seneca sic dicens:« Nakon citata koji slijedi, u Albertovu se djelu nalazi bilješka 1 u kojoj je, na dnu prvoga stupca 669. stranice, zapisano: »Seneca, In libro I Quæstionum naturalium.«

Ipak, usprkos takvu oslanjanju na Alberta Velikoga, Martinović je bio u pravu kada je zaključio da »s trećom knjigom Kotruljevićeva rukopisa *De navigatione* započinje blistava hrvatska dionica renesansne prirodne filozofije.«²⁸

U četvrtoj knjizi *O plovidbi*, a prema karti svijeta (*mappamundo*) koju je sastavio i u svojem djelu *Cosmographia* otisnuo Ptolemej, veliki astrolog i mjeritelj Zemlje (*fo grande astrologo et geometra*), Kotruljević je, kao što doznajemo iz njegovog »Predgovora« četvrtoj knjizi, »izradi pomorsku kartu koja nas uči ploviti po moru i ne dopušta nam da lutamo.«²⁹ U prva dva sačuvana poglavlja četvrte knjige hrvatski renesansni mislilac je podrobno opisao obale Sredozemlja – od Gibraltara, preko sjeverne Afrike, Bliskoga istoka, Crnoga, Egejskoga i Jonskoga mora do Jadrana. Na temelju tih poglavlja Novaković je zaključio »kako je taj dio traktata bio zamišljen kao portulan u strogom smislu riječi.«³⁰

Iz četvrte knjige izdvajam podatak da se Kotruljević u njoj, samo nekoliko rečenica prije negoli se spis prekida, očitovao o stajalištima koja je o Istri i svetom Jeronimu iznio Flavio Biondo (*Flavius Blondus*, 1392–1463). Naime, u svojem djelu *Italia illustrata*, točnije u »verziji koju je Biondo dovršio 1453. godine«,³¹ ovaj talijanski historiograf je Istru, smatrajući je jednom od talijanskih pokrajina, smjestio u Italiju, a za svetoga je Jeronima, ističući da je rođen u istarskom gradu Sdregni (nekoć Stridonu), tvrdio da svojim podrijetlom nipošto ne može Dalmatinac, nego Talijan.³² Biondovim iskazima Kotruljević se vrlo jasno usprotivio. Najprije je istaknuo da Istra »graniči s Dalmacijom prema

²⁸ Ivica Martinović, »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća«, u: Pavo Barišić (ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000), pp. 69–151, na p. 74.

²⁹ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 216.

³⁰ Novaković, »Prvi hrvatski udžbenik plovidbe«, p. 17(31).

³¹ Vinko Grubišić, »Trojica humanista o rodnome mjestu svetog Jeronima: Flavio Biondo, Marko Marulić i José de Espinoza de Sigüenza«, *Colloquia Maruliana* 17 (2008), pp. 287–298, na p. 288.

³² U članku sam se poslužio izdanjem Biondova spisa *Italia illustrata* iz 1510. godine: Flavius Blondus Forliviensis, »Italia illustrata«, u: Flavius Blondus Forliviensis, *De Roma instaurata. Libri tres ad Eugenium. ... De Italia illustrata opus: tum propter historiarum cognitionem: tum propter locorum descriptionem. ... De gestis Venetorum ad Franciscum Foscari ...* (Venetiis: per G. [Gregorio de Gregori], 1510), ff. 48r–134v. Biondove tvrdnje o Istri i svetom Jeronimu vidi u: Flavius Blondus Forliviensis, »Undecima regio Histria«, u: Blondus Forliviensis, »Italia illustrata«, ff. 110r–111r.

općepoznatoj pučkoj izreci koja kaže: ‘Tu je vrh Slavonske zemlje’³³ a potom je upozorio da Biondo »stavlja Istru u Italiju sve do Tergesta odnosno Trsta.«³⁴ Ovo Biondovo stajalište Kotruljević je odlučio opovrgnuti citiranjem upravo svetoga Jeronima, odnosno rečenicom koja glasi: »Jeronim u knjizi *De viris illustribus*, govoreći o samome sebi kaže: ‘Svećenik Jeronim, rođen od oca Euzebija, podrijetlom je iz grada Stridona koji su opustošili Goti i koji leži na granici Panonije i Dalmacije’, a on se danas zove Zrinj.«³⁵ Zbog toga su u krivu oni koji i danas »smatraju da su zapravo diskusije oko rodnog mjesta sv. Jeronima otpočele Marulićevim dosta argumentiranim nastupom protiv Bionda.«³⁶ Naime, Novaković je još 1996. godine u članku »Novopronađeni rukopis Benedikta Kotruljevića« zapisao da je Kotruljević tvrdnje Flavija Bionda opovrgnuo »samim svečevim riječima, anticipirajući na taj način za pola stoljeća žestoku rodoljubnu reakciju Marka Marulića protiv istoga talijanskoga povjesničara i njegova nastavljачa Jakova iz Bergama.«³⁷

Na kraju ovog kratkog prikaza četiriju knjiga Kotruljevićeva djela *O plovidbi*, a koje valja smatrati i didaktičkim,³⁸ nužno je upozoriti i na rečenicu u kojoj je naš renesansni mislilac iznio razlog kojim se vodio

³³ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 234: »sequita la Hystria, la qual confina colla Dalmatia secundo lo commune vulgare proverbio lo qual dicie: ‘Ni à cavo de Sclavonia.’«

³⁴ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 234: »Et secundo Blundo Flavio nella Italia illustrata, mecte Hystria nella Italia fina a Tergiesto o vero Triesto.«

³⁵ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 234: »Hyeronimo dicie in libro *De viris illustribus* parlando dellui proprio: ‘Hieronimus praesbiter Eusebio patre natus ex Stridone oppido quod Gothi vastaverunt in confinibus Pannoniae et Dalmaciae’, lo qual se chiama a iorno d’ogi Sdrigno.« Usp. [Hieronymus Stridonensis], »Hieronymi Epistola ad Dextrum praetorio praefectum [De viris illustribus]«, e Latina lingua in Graecam translata., u: *Opera omnium Divi Eusebii Hieronymi Stridonensis*. Tomus primus: »Parainetika« videlicet ea quæ ad vitam recte instituendam pertinent complectens una cum argumentis et scholiis Des. Erasmi Roterodami cuius opera potissimum emendata sunt quæ ante hac erant depravatisima instaurata ea quæ prius erant mutila. (Apud inclytam Basileam: Officina Frobeniana, 1516), ff. 119ra–138rb, na f. 137va: »Hieronymus, patre Eusebio natus, oppido Stridonis, quod a Gotthis eversum, Dalmatiæ quondam Pannoniæque confinium fuit,«

³⁶ Grubišić, »Trojica humanista o rodnome mjestu svetog Jeronima: Flavio Biondo, Marko Marulić i José de Espinoza de Sigüenza«, p. 292.

³⁷ Darko Novaković, »Novopronađeni rukopis Benedikta Kotruljevića«, u: Stipetić (ur.), *Dubrovačanin Benedikt Kotruljević: hrvatski i svjetski ekonomist XV. stoljeća*, knjiga 1, pp. 19–32, na p. 27.

³⁸ Damir Salopek, »Rasprava *De navigatione* Benedikta Kotruljevića«, u: Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, pp. 13–16, na p. 14.

pri njegovu pisanju. Parafrazirajući naslov djela iz 1458. godine, dakle djela *O trgovini i o savršenu trgovcu*, Kotruljević nas je obavijestio da mu je namjera raspraviti o umijeću plovidbe (*dell'arte del navigare*). U istoj nam je rečenici pojasnio što smatra umijećem plovidbe: »riječ je o pomorskoj i toliko dostojnoj vještini da se istinskoga i dobroga mornara s punim pravom može nazvati vitezom«. ³⁹ Stoga, Kotruljevićev je spis *O plovidbi*, kao što je istaknuo Darko Novaković, prvi hrvatski udžbenik plovidbe. ⁴⁰

3. Vrste plovilā

Vrstama plovilā Kotruljević je u svojem spisu posvetio veliki dio druge knjige. Najprije je, pozivajući se na Mojsija, naglasio da je prvo plovilo (*primo navilio*) sagradio Noa po Božjim uputama i zapovijedi. ⁴¹ No, opis gradnje tog plovila odlučio je »ostaviti po strani« jer je želio doći do onoga broda (*ad quella nave*) koji su ljudi sagradili potaknuti, kako piše, svojom voljom (*per arbitrio loro*). Pritom je istaknuo i razloge koje je smatrao ključnima za gradnju brodova. Ljudi su, misli Kotruljević, brodove gradili zbog potrebe »da trguju od jednog zavičaja do drugog, da uređuju poslove jedni s drugima«, ali i »iz želje za pljačkom i slavom.« ⁴² Kao prvi brod (*prima nave*) koji su ljudi sagradili potaknuti vlastitom voljom Kotruljević je istaknuo brod koji je nazvan *Argo* (*Argos*). Taj brod je ime dobio po svojem graditelju, brodskom tesaru Argu, zbog čega su i njegovi mornari bili nazvani Argonautima. U prvom poglavlju druge knjige Kotruljević je pisao upravo o gradnji broda *Argo* te o Argonautima, pri čemu je imenovao i pisce od kojih je crpio podatke za svoje zapise. Tako nas je obavijestio da su izvori njegovih iskaza o brodu *Argo* i Argonautima bili povjesničari Tukidid ⁴³ i Marko Junije Justin (*Marcus Iunianus Iustinus*), a koji je sažeo djelo *Filipova*

³⁹ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 22: »Havendo mo ad tractare dell'arte del navigare, la quale è maritima e tanto digna che meritamente lo voro et bon marinaro se pò chiamare cavaliere,«

⁴⁰ Novaković, »Prvi hrvatski udžbenik plovidbe«, p. 17(31).

⁴¹ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 94. Vidi i: Gn (Post) 6,13–16.

⁴² Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 94: »inducti da propria necessitate de commertio da una patria ad una altra, per accomodare li bisogni dall'uni ad altri et parte cupidità de robba et de gloria.«

⁴³ U izdanju Kotruljevićeva spisa iz 2005. godine navedeno je da »Tukidid u *Peloponeskom ratu* uopće ne spominje Argonaute.« Vidi: Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 95, bilješka 111.

povijest (*Historiae Philippicae*), također povjesničara Pompeja Troga (*Pompeius Trogus*),⁴⁴ zatim Orfej, najstariji od pjesnika (*antiquissimo delli poeti*), onda prirodoznanstvenik Plinije Stariji, odnosno njegov spis *Prirodoslovlje* (*Naturalis historia*), pa čak i Seneka iz čije je tragedije *Medeja* preuzeo podatak da je kormilar broda *Argo* bio Tifis.⁴⁵ O prvim brodovima Kotruljević je zapisao da su plovili onako kako su i građeni: priprosto (*roçamente*). Štoviše, budući da se posada oslanjala samo na zvijezde, plovili su »lutajući bez karte i bez kompasa«. ⁴⁶ Istaknuvši da »bavljenje određenim poslom čini ljude učenima i vještima u svakom zanimanju«, Kotruljević je naglasio da je plovidba ovisila o umijeću posade, a što je, po njemu, i pogodovalo izradi »različitih oblika i vrsta plovila« (*diversi galibi et manerie de navilii*).⁴⁷

U svojem izlaganju o vrstama plovilā Kotruljević je najprije nabrojio one vrste plovilā čije se postojanje temeljilo na svjedočanstvima starih pisaca (*secundo li scripturi antiqui*). Tako doznajemo da su stari pisci razlikovali barku (*navigium*), brod (*navis*), lađu (*carina*), dvoveslarku ili fustu (*biremis*), troveslarku ili galiju (*triremis*), četveroveslarku (*quatriremis*), peteroveslarku (*quinqüeremis*), šesterooveslarku (*sexremis*), sedmerooveslarku (*septiremis*) i deseteroveslarku (*decemremis*).⁴⁸ Svoju tvrdnju da su »stari« plovilo većih dimenzija nazivali lađom (*carina*) ili brodom (*nave*) potkrijepio je stihovima iz Senekine tragedije *Trojanke* i stihovima iz Vergilijeva junačkog epa *Eneida*.⁴⁹ Uz to, obavijestio nas

⁴⁴ Alka Domić Kunić, »Literarni izvori za iliričke provincije (Dalmaciju i osobito Pannoniju) u *Naturalis historia* Plinija Starijeg«, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. serija, sv. 37 (2004), pp. 119–171, na p. 147.

⁴⁵ L.[ucius] Annaeus Seneca, »Medea«, u: L.[ucius] Annaeus Seneca, *Medea et Troades*, cum annotationibus I.[oannis] Fr.[ederici] Gronovii (Lipsiae: Sumptibus Frid. Christ. Guil. Vogel, 1828), pp. 1–192, na p. 22, v. 3: »Tiphyn novam frenare docuisti ratem.«

⁴⁶ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 96: »si che per tucto andavano errando sença carta, sença bossola.«

⁴⁷ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 98.

⁴⁸ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 99, bilješka 115, u kojoj Salopek primjećuje: »Neki latinski nazivi koje navodi Kotruljević ne označavaju zapravo tip broda u pravom smislu nego su jednostavno sinonimi. *Navigium* ... se pretežno koristi za oznaku manjeg broda ili barke; *navis* znači brod, ... *Carina* ... [je] upotr[rij]ebljena kao metonimija za lađu; *triremis*, *biremis* itd. razlikovale su se među sobom po broju veslačkih klupa a slijedom toga i po veličini, ali se kao zasebni 'tipovi' brodova nisu bitno razlikovale po svojoj konstrukciji.«

⁴⁹ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 98: »Tamen et dicie Seneca nella tragedia sexta chiamando le nave: *Tuque*, o *terror mille carinis*, et Virgilio nelo tertio *Eneide*: ... *deducunt socii naves et littora complent*.« Usp. Publius Virgilius Maro, »Aeneis«. Liber

je i o tome da se u antičkim vremenima zajedničkom riječju *nave* (*navis*), premda je bila riječ o različitim plovilima, nazivala i lađa (*lignum*), kao i galija te fusta.⁵⁰

Ovom prilikom naglašavam da se termin ‘brod’ na istovjetan način koristi i u hrvatskoj pomorskoj terminologiji. Naime, a što u svojem članku potvrđuje i Blaž Jurišić, terminom ‘brod’ se nerijetko nazivaju različiti tipovi brodova, a ne samo jedan tip broda.⁵¹ No, istodobno je nužno podsjetiti i na činjenicu, a na koju je u predgovoru kritičkog izdanja Kotruljevićeva rukopisa upozorio i Damir Salopek i zbog koje je pri prevođenju zacijelo imao ogromnih teškoća, da pomorski termini u hrvatskom jeziku još uvijek nisu čvrsto ustanovljeni,⁵² kao i na činjenicu da hrvatska pomorska terminologija ni do danas nije standardizirana. Budući da za brojne latinske ili talijanske pomorske termine još uvijek nisu iznađeni odgovarajući hrvatski oblici, hrvatski se pomorci još uvijek često koriste latinskim ili talijanskim nazivima. Utemeljenost ove tvrdnje dokazuje već i popis kojega je 2005. godine svojem članku priložio Željko Stepanić, uvrstivši u njega čak četrdesetak pomorskih termina mletačkoga podrijetla koji se »uglavnom i danas mogu čuti na našoj obali«. ⁵³ No osim raširene upotrebe talijanskoga jezika, ustanovljavanju hrvatske pomorske terminologije zacijelo nije pogodovala ni okolnost, a o čemu nas u svojoj knjizi *Hrvatsko pomorsko nazivlje* oba-

III., u: P.[ublius] Virgilius Maro, *Opera*, interpretatione et notis illustravit Carolus Ruaeus (Parisiis: Apud Simonem Benard, 1682), pp. 239–866. Liber III., pp. 343–396, na p. 349, v. 71: »Deducunt socii naves, & litora complent.«; L.[ucius] Annaeus Seneca, »Troades«, u: Seneca, *Medea et Troades*, pp. 193–310, na p. 266, vv. 710–711: »Hic puer, hic est terror, Ulysse, mille carinis.«

⁵⁰ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 98: »In questo comprehendere possete che non erano tucte nave, ma pigliano ogni ligno per nave, etiam galee et fuste.« Pojašnjenje ove rečenice vidi i u: Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 99, bilješka 118: »hoće reći [Kotruljević] da sve antičke lađe nisu bile ‘suvremene’ nave kao tip broda, nego da su se samo zvale nave (tj. *navis*), pa čak i one koje su po tipu bile (kao današnje) galije i fuste ... koje su Rimljani, kad im distinkcija nije bila važna, zvali jednostavno *naves*.«

⁵¹ Blaž Jurišić, »O našoj pomorskoj terminologiji«, u: Grga Novak, Vjekoslav Maštrović (ur.), *Pomorski zbornik: povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942–1962*. Knjiga I (Zagreb / Zadar: JAZU / Institut za historijske i ekonomske nauke, 1962), pp. 451–468, na p. 457a: »riječ *brod* je najobičniji izraz i pojmovno najobuhvatniji, jer se odnosi na svakovrsne brodove, veće i manje.«

⁵² Damir Salopek, »Predgovor«, u: Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, pp. 11–12, na p. 12: »u hrvatskom jeziku nema čvrsto ustanovljene pomorske nomenklature.«

⁵³ Željko Stepanić, »Hrvatsko pomorsko nazivlje od početaka do polovice 19. stoljeća«, *Naše more* 52/5–6 (2005), pp. 248–257, na p. 252.

vještava Diana Stolac, što »sustavnoga rada na stvaranju pomorskoga nazivlja« nije bilo sve do 19. stoljeća.⁵⁴

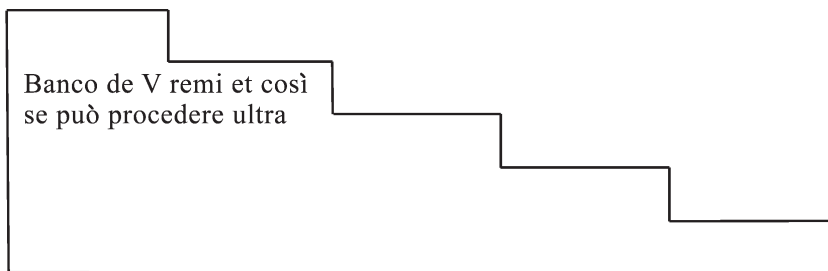
Iz svjedočanstava koja su se temeljila na iskazima »starih«, Kotruljević je naročitu pozornost posvetio šesteroveslarkama (*sexremis*). Da su u vrijeme Rimljana (*in tempo de Romani*) postojali i pretorski brodovi sa šest vesala po klupi (*ciò è sei remi per banco*), prema Kotruljeviću nam dokazuje odlomak iz Plutarhových *Životopisa*. I ovom prilikom Dubrovčanin je bio iscrpan pri iznošenju podataka o svojem izvoru. Tako doznajemo da je *Životopise* čitao u latinskom prijevodu »gospodina Leonarda iz Arezza« (*Leonardo Bruni*, 1369–1444),⁵⁵ kao i podatak da je Plutarh šesteroveslarku spomenuo u *Životopisu Marka Antonija*.⁵⁶ Osim toga, rastumačio nam je i kako trebamo shvatiti raspored od šest vesala po klupi u šesteroveslarki, odnosno raspored od sedam vesala po klupi u sedmeroveslarki (*septiremis*): »tako da su veslači veslali poredani jedni iznad, drugi ispod, tri i tri ili četiri i tri.«⁵⁷ Da bi nam taj raspored bio zorniji, ali i da bi još jednom istaknuo kako su se, primjerice, dvoveslarke od troveslarki, a ove od šesteroveslarki ili, pak, deseteroveslarki međusobno razlikovale samo po broju veslačkih redova (katova) i veličini veslačkih klupa, a ne po konstrukciji ili vrsti, Kotruljević je u spisu priložio i slikovni prikaz (Slika 1.).

⁵⁴ Diana Stolac, *Hrvatsko pomorsko nazivlje. Božo Babić, njegovi prethodnici i nastavljajući* (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1998), p. 35: »Mogli smo [do 19. stoljeća] samo pratiti nazive vezane uz more i brodove uporabljene u leksikografskim i pjesničkim djelima autora iz jadranskih gradova. Ostali su pisci tek povremeno, uvjetovani temom, upotrebljavali pomorske nazive. Leksikografi iz unutrašnjosti su ih, pak, bilježili uvjetovani latinskim rječnicima iz kojih su preuzimali početnu leksičku građu za natuknice svojih rječnika. Ipak, ne može se reći da su sudjelovali u stvaranju pomorskoga nazivlja.«

⁵⁵ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 100: »Et dicie lu texto nella traductione de misser Leonardu Aretino, traducta ex Plutharco de greco in latinum:«

⁵⁶ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 100. Usp. Plutarchus, »Antonius«, u: Plutarchus Chaeronensis, *Vitarum parallelarum*. Tomus III. Guiliemo Xylandro interprete (Francoforti ad Moenum: Apud Ioannem Feyrabendum, 1592), pp. 114–171, na p. 134: »Inde acta mutuo convivia: & forte Pompeio contigit, ut prior istos exciperet. Hic quærenti Antonio, Ubinam cænaturi essent, Hic, inquit: (*navim ostendens sexremem praetoriam*) hæc enim paterna domus Pompeio relicta est: exprobrans Antonio, quod is paternam ipsius domum possideret.« Istanje kosim pismom moje.

⁵⁷ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 100: »Et quisti sei remi per banco, o vero VII, devite intendere che li uni vogavano per ordene desopra, gli altri desotto, tri et tri o vero quatro et tri,«

Slika 1. Kotruljevićev prikaz veslačke klupe s pet redova, katova ili vesala, dakle klupe kakva se, po njemu, gradila za peteroveslarke (*quinqueremis*). Prijevod Kotruljevićeva teksta sa slike glasi: »Klupa s pet vesala, a tako se može nastaviti i dalje«, u: Benedikt Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, priredio i preveo Damir Salopek (Zagreb: Ex libris, 2005), p. 102.

Čini se da je Kotruljević bio uvjeren da su šesteroveslarke, sedmeroveslarke, pa čak i deseteroveslarke (*decemremis*), kakvima ih je on razumijevao, doista postojale i plovile morima. Štoviše, u svojem je udžbeniku plovidbe iznio podatak da je Plutarh pisao i o tome da su postojale čak i četrdesetoveslarke (*XXXXremes*), pri čemu se, umjesto na Plutarhov životopis o makedonskom kralju Demetriju, pozvao na Plutarhov životopis o Sirijcu Antiohu. Naime, Plutarh bilježi da je Ptolemej Filopator (*Ptolemaeus Philopator*) sagradio brod koji je imao četrdeset redova vesala i koji je bio dugačak 280 lakata (otprilike 125 metara) te, tamo gdje je krma bila najviša, visok 48 lakata (otprilike 21 metar). Ovom četrdesetoveslarkom je, nastavlja Plutarh, upravljalo 400 članova posade i čak četiri tisuće veslača. Plutarh zbog toga zaključuje da je taj brod, jer se nije razlikovao od kakva nepomična zdanja, bio predviđen tek za pokazivanje, a ne za plovidbu.⁵⁸ O postojanju četrdesetoveslarke očitovao se i Kotruljević. Premda je priznao da je »teško u to povjerovati«, ipak je zapisao da postojanje ovakvoga broda, napose »za onoga tko razmatra način gradnje«, uopće »nije nemoguće«.

⁵⁸ Plutarchus, »Demetrius«, u: Plutarchus Chaeronensis, *Vitarum parallelarum*. Tomus III., pp. 74–111, na p. 103: »Postea quidem temporis Ptolemæus Philopator quadragintarem construxit, longam CCLXXX. altam ab imo fundo usque ad summum puppis XLVIII. cubitos: remigibus quater mille, & nautis prætetea CD. instruebatur, recipiebátque classiariorum in foris & tabulato propè tria millia. Verum hæc navis spectaculo magis & ostentationi quam usui fuit, quòd difficulter neque sine periculo commoveri posset, parumque ab ædificijs fixis differret.«

Dakako, veli Dubrovčanin, pritom »treba postojati razmjer u dužini i širini broda.«⁵⁹ Nakon Plutarhova i Kotruljevićeva tumačenja da je naziv broda ovisio o broju redova ili katova veslačke klupe, a zbog čega su postojale peteroveslarke, šesteroveslarke, pa čak i deseteroveslarke ili četrdesetoveslarke, nužno je iznijeti i stajališta koja su o ovoj problematici izrekli noviji istraživači. Naime, njihova tumačenja se uvelike razlikuju od onih koja su ponudili grčki i hrvatski mislilac. Tako, primjerice, iz Vidovićeve *Pomorskog rječnika* doznajemo da je postojanje brodova s više od tri reda (kata) veslača po veslačkoj klupi ocijenjeno kao fantastično i potpuno nemoguće. Prema novijim istraživačima, raspored veslača i vesala, pa čak ni na dvoveslarkama i troveslarkama, nije bio u skladu s podacima koje možemo pročitati u djelima antičkih i srednjovjekovnih pisaca. Za naziv broda, misle noviji istraživači, broj redova ili katova uopće nije bio presudan. Po njima, dvoveslarke »nisu imale dva kata veslača, nego dva vesla (veslača) u svakoj klupi«, kao što ni troveslarke nisu imale »tri reda, ili kata veslača«, nego su veslači bili grupirani po trojica na svakoj veslačkoj klupi, a svaki je veslao svojim veslom. Dakle, nije bila riječ »o biremama na dva, odnosno o trimemama na tri kata, nego o galijama koje su imale ili po tri veslača (vesla) u grupi, ili po tri veslača na jednom veslu u svakoj klupi.«⁶⁰

Pri iznošenju podataka o vrstama plovilā koja je temeljio na svjedočanstvima starih pisaca, Kotruljević se, osim djelima Vergilija, Seneka te Plutarha, poslužio još i djelom *Noctes Atticae* (*Atičke noći*) koje je napisao antikvar Aulo Gelijs (Aulus Gellius, oko 125–poslije 180). Iz desete knjige spomenutoga djela preuzeo je rečenicu u kojoj je Gelijs donio popis naziva za čak 26 plovila čija je veličina bila od čamca do manjega broda.⁶¹

⁵⁹ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 100.

⁶⁰ [Radovan Vidović], »Dodaci: II. dio«, u: Radovan Vidović, *Pomorski rječnik* (Split: Logos, 1984), pp. 567–575, s. v. »biremis i trimemis«, p. 575a–b.

⁶¹ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 102. Usp. Aulus Gellius, *Noctes Atticae* (Argentinae: In aedibus Ioannis Knobloch, 1517). Liber decimus, caput XXV. (Telorum, & iaculorum, gladiatorumque vocabula, atque inibi navium quoque genera, quae scripta in veterum libris reperiuntur.), ff. 48r–54v, na ff. 53v–54r: »Navium autem, quas reminisci tunc potuimus, appellationes haec sunt: gauli, corvite, caudicae, longe, hippagines, cercuri, celoces, vel ut Graeci dicunt keletes, lembus, oxiae, remunculi, actuariae, quas Graeci histiokopous vocant, vel epaktridas, prosumię vel gesoretę, vel orioles, cattę, scaphę, pontones, nuctuciae, medie, phaseli, parones, myoparones, lintres, capulica, mareplacidę, cidarum, ratariae, caticopium.«

Svoju najavu da će u trećem poglavlju druge knjige pisati o dvovelarkama (fustama) i trovelarkama (galijama) prema svjedočanstvima suvremenikā (»De galee trireme et bireme secundo li moderni«), Kotruljević je, nažalost, realizirao tek u manjoj mjeri. U poglavlju je, naime, o fustama zabilježio samo jednu rečenicu, a jedini »suvremeni« izvor na koji se pozvao bili su neimenovani brodski tesari. Poglavlje je zapravo u potpunosti posvetio razmatranjima o galijama, napose razlikama u njihovoj veličini, zatim o njihovoj namjeni, kao i o njihovoj plovnosti. Osim toga, pisao je i o dijelovima te opremi galije, o članovima njezine posade te o načinima koji su omogućavali da na galiji bude dovoljan broj članova posade.

Kotruljević je najprije izjavio da, a zbog međusobnih razlika u veličini ili mjeri (*in meçura*), postoje velike galije ili galijace (*galee grosse, galeaçe*) i lagane galije (*galee soctili*). Velike galije su, jer je na njih moglo biti utovareno mnogo robe, korištene za trgovinu, dok su lagane galije, jer je na njima bilo mjesta tek za ljude, oružje i streljivo, korištene samo za borbu. Bez obzira na to je li bila riječ o galiji koja je velika ili galiji koja je lagana, Kotruljević je smatrao da galija mora jednako dobro ploviti i na jedra i na vesla, odnosno da mora biti jednako dobrom jedrilicom (*velera*) i veslaricom (*rimera*). No, ubrzo doznajemo da je u 15. stoljeću ostvarenje ovakvih zahtjeva bilo prije iznimkom nego pravilom. Naime, Kotruljević nas je obavijestio da su u njegovo vrijeme neke galije bolje plovile na jedra, a neke na vesla, pri čemu je bilo vrlo malo onih koje nisu bile iskrivljene, zbog čega je jedna strana galije pretezala drugu, kao što je bilo i vrlo malo onih koje »ne bi slušale kormilo s jedne strane više nego s druge.«⁶² U nastojanju da iznađe razlog zbog kojega svaka pojedina galija ima drugačiju plovnost, kao i razlog zbog kojega svaka pojedina galija zahtijeva drugačije upravljanje, Kotruljević je najprije razmotrio ulogu brodskih tesara pri gradnji galije. Po njegovu sudu, za razlikovanja u plovnosti i za poteškoće u upravljanju galijama nipošto ne treba okrivljavati brodske tesare. Unatoč njihovoj vrsnoći, točnosti u geometrijskom mjerenju te preciznosti pri izradi, galije će i dalje drugačije ploviti na jedra, a drugačije na vesla, kao što će i dalje biti iskrivljene te stvarati poteškoće pri upravljanju. Uzrok za spomenute probleme Kotruljević je pronašao u lošoj kvaliteti drveta od kojega su galije bile izrađene. Prema njemu, da bi galija bila jednako dobrom jedrilicom i veslaricom to »ne ovisi

⁶² Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 102.

toliko o točnom mjerilu koliko o kakvoći drvene građe.«⁶³ Za potvrdu svoje tvrdnje odabrao je svjedočanstva koja je dobio od, kako kaže, vrsnih brodskih tesara. Oni su mu rekli »da ona strana galije, koja je okrenuta prema suncu, postaje lakša i zbijenija, i postaje otpornija na vodu i izdržljivija; onoj strani koja stoji u sjeni događa se suprotno.«⁶⁴ Nažalost, svoja razmatranja o kakvoći drvene građe za gradnju galija Kotruljević je nakon ovog svjedočanstva prekinuo. Tako, primjerice, nismo doznali koju je vrstu drveta smatrao najboljom za gradnju galije, koliko je godina drvo moralo biti staro da bi galija bila kvalitetna, kako je drvena građa morala biti pripremljena, gdje je morala biti čuvana prije negoli se mogla upotrijebiti za gradnju i slično.

U nastavku opisa galija Kotruljević je zabilježio podatak da »danas« na galiji »veslaju tri veslača na svakoj klupi, a klupa ima 28 ili 29.« Pritom je, naglašavajući da je u galiji »svako od tri vesla duže od drugoga« (*et gli tri remi sondo lu uno maior dell'altro*), donio i nazive za svako od triju vesala koliko ih ima na pojedinoj veslačkoj klupi galije. Promatrano iz smjera prema kojem galija plovi ili »od strane korse« (*dalla parte della cursia*),⁶⁵ prvo veslo naziva se *vaiavant*, naziv drugoga, dakle onog koje se nalazi u sredini, je *postiçço*, dok se treće veslo naziva *terçarolo*. Jednu rečenicu Kotruljević je posvetio i fustama. U njoj je istaknuo da se »u fustama vesla s dva vesla na svakoj klupi«, kao i to da broj vesala u fustama može biti proizvoljan: »od 12, 16, 20, 24 vesla itd.«⁶⁶

U svojem udžbeniku plovidbe Kotruljević nas je izvijestio i o konstrukciji galije. I tom je prilikom bio vrlo temeljit i iscrpan. Naime, nabrojio je četrdesetak dijelova (*membri*) galije. Pritom je, očekivano, istaknuo da su njezini dijelovi, primjerice, krma (*poppa*), pramac (*pro-ra*), dva ruda (*dui gianti*) te kormila (*timoni*), ali i podnožice (*banchecte*) na kojima veslači drže noge, zatim stopalnice (*pedagnes*) o koje veslači upiru noge, pa čak i kastanjole (*castagnole*) koje služe za uglavljiva-

⁶³ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 102.

⁶⁴ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 102 i 104: »Io ò multo examinati li boni maestri et non trovò ragion che scrivere se poça se non che dicono che quella parte della galea, che sta verso lu sole, diventa più legera et più calchata et quella diventa più dura alle acque et più regiente; quella che sta verso la umbria fa lo contrario.«

⁶⁵ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 104. Vidi i: [Vidović], »I. dio: Pomorske riječi iz naših izvora na hrvatskom ili srpskom jeziku«, u: Vidović, *Pomorski rječnik*, pp. XXXV–510b, s. v. »korsa«, p. 226a.

⁶⁶ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 104.

nje stopalnica. Prema Kotruljeviću, svaki mornar mora znati sve nazive dijelova galije. U suprotnom, na sugovornika će ostaviti dojam »da nema iskustva, a ako se njima [nazivima dijelova galije] zna koristiti u razgovoru, stvara se dojam da je mornar iskusan«. ⁶⁷ Razlog kojim je Kotruljević potkrijepio svoj zahtjev da mornar mora znati sve dijelove galije, po mojem je sudu potpuno neprimjeren. Naime, ocjena mornareva umijeća u plovidbi ne smije biti temeljena na njegovu umijeću u govoru, pa time ni ostavljanju dojma na sugovornika. Istodobno, ovaj Kotruljevićev razlog zacijelo je dobrodošao i njegovim kritičarima, jer im omogućava tvrdnju da njegovo razumijevanje nečije sposobnosti, a napose njegovo razumijevanje nečijeg znanja, počiva na govorničkoj umješnosti pojedinca, kao i na mogućem pojedinčevu lažnom predstavljanju. Nažalost, isticanjem razloga kojeg je smatrao presudnim za mornarevo poznavanje naziva svih dijelova galije Kotruljević nije završio izlaganje o svojem stajalištu da je razgovorom moguće ostaviti takav dojam na sugovornika da bi on onoga tko je govornički uvjerljiv smatrao iskusnim i upućenim u neko umijeće ili disciplinu. Štoviše, po njemu »isto vrijedi i u ostalim disciplinama« (*così delle altre discipline*). Pritom je kao primjer odabrao alkemiju te zapisao da je u alkemiji »pod imenom Merkurija potrebno podrazumijevati živu, pod imenom Sunca zlato, pod imenom Jupitera srebro«. U suprotnom, zaključuje Kotruljević, »ne izgleda da je netko alkemičar« (*altraminti non pare alchimista*). ⁶⁸

Kao pisac »priručnika iz područja primijenjenih znanja«, ⁶⁹ Kotruljević se usredotočio i na opremu (*ferrera*) galije i broda (*nave*). Da je njegov popis opreme bio vrlo opsežan, svjedoči nam podatak da je za galiju iznio pedesetak naziva opreme, a isto toliko ih je zabilježio i za brod. Kao i u popisu dijelova galije, njegovi popisi opreme galije i broda bili su vrlo detaljni. Za galiju je tako istaknuo da mora biti opremljena s, primjerice, osam jedara, pri čemu je zabilježio i naziv svakoga od njih, zatim četirima sidrima, kao i garniturom vesala, ali i jednim konopcem za podizanje zastave, ⁷⁰ dok je za brod istaknuo da mora biti

⁶⁷ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 106: »Sci che intraviene necessariamente lo marinaro sappia quisti nomi, ché altramente el non pare hagia dello pradicho, perché questo modo de parlare fa parere lo marinaro essere pradicho,«

⁶⁸ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 106.

⁶⁹ Novaković, »Novopronađeni rukopis Benedikta Kotruljevića«, p. 25.

⁷⁰ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 106.

opremljen s, primjerice, garniturom jedara, pri čemu je najsigurnijima smatrao jedra koja su križna, zatim konopima koji pridržavaju jarbol, kao i dubinomjerom, ali i sidrenim plovkom.⁷¹ Pod opremom koju mora imati svaka galiija i brod Kotruljević je podrazumijevao i naoružanje. U popis opreme galiije i broda tako je uvrstio i, primjerice, koplja, samostrele, strijele za samostrele, tobolce, štitove, oklope, kacige.

Dakako, Kotruljević nije propustio nabrojiti i članove posade galiije. Pritom je nužno naglasiti da je unutar članova posade razlikovao službenike (*officiali, offitali*) i obične članove posade, a u koje su spadali veslači. Iz njegova spisa *O plovidbi* doznajemo da je na svakoj galiiji bilo barem osamdeset službenika. Kao najvažniju osobu na galiiji istaknuo je kapetana (*prima è lu capitano*). Međutim, službenici na galiiji po njemu su bili i, primjerice, vlasnik broda (*patrone, padrone*), komit (*comito*), osmorica nakira (*nauchieri*), nadglednik veslača (*algoçino*), tridesetorica mornara (*compagni, marinari*),⁷² pisar (*scrivano*), zapisničar (*scrivanello*), kao i brijač (*barbiero*), kuhar (*cocho*) te nadglednik bačava (*botar*).⁷³ Iz Kotruljevićeva spisa doznajemo koje službenike treba smatrati najvažnijima. Naime, u zasebnim nam je poglavljima detaljno opisao obilježja koja moraju krasiti komita («De lo comito»), kapetana («Dello capitano de mare»), vlasnika broda («Dello padrone de nave et de galea»), nakira («Dello nachieri et altri officiali de nave»), pisara, zapisničara («Dello scrivano et scrivanello») i, premda je službenik koji svoj posao obavlja tek povremeno, pilota («Dello piloto»). Što se, pak, veslača tiče, o njima je Kotruljević pisao onda dok je razmatrao načine kojima se galiija popunjava posadom. Pritom je naglasio da galiija može posadom biti opremljena dvama načinima: dobrovoljno (*per bona voglia*) i silom (*per força*). Dobrovoljno opremanje, piše Ko-

⁷¹ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, pp. 124–129.

⁷² Premda je u izdanju Kotruljevićeva djela iz 2005. godine na 105. stranici u 126. bilješki zapisano da »naziv službenik (tal. *official, offital*) kod Kotruljevića označava svaku osobu, osim običnih mornara i veslača, koja ima neko posebno zaduženje na brodu«, Kotruljević je u svojem spisu *O plovidbi* mornare nedvojbeno uvrstio u službenike. Utemeljenje za ovu tvrdnju, osim u Kotruljevićevu iskazu koji je u tekstu ovoga članka upravo zapisan, a glasi da u službenike na galiiji spadaju i tridesetorica mornara (*compagni*), pronašao sam i u, primjerice, sedmom poglavlju druge knjige, dakle onom u kojem je hrvatski renesansni mislilac pisao »O naukjeru i ostalim službenicima na navi« («Dello nachieri et altri officiali de nave»). Naime, u spomenutom poglavlju Kotruljević je od ostalih brodskih službenika istaknuo i mornare (*marinari*) te zabilježio da se oni, jer vode plovidbu, moraju znati služiti pomorskom kartom i kompasom, kao što moraju poznavati i uzroke vjetrova te umijeće plovidbe, ali i »biti vješti u prosudbi«.

⁷³ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 108.

truljević, podrazumijevalo je da su službenici, mornari i veslači bili plaćeni, dok je popunjavanje galije posadom »pod silu« podrazumijevalo da su veslači bili u okovima i lancima (*ferrati et incathenati*). Prema Kotruljevićevim spoznajama, popunjavanje galije silom karakteristično je za Katalonce, kojima je odao priznanje da to rade najprikladnije (*aptissimamente*). Premda je znao da ih se zbog toga kudi, Kotruljević je opravdanje za takvo postupanje Katalonaca pronašao u nuždi koja ih je na to natjerala. Naime, njihovo »zlostavljanje ljudi« (*l'abusione delli hommini*) po Kotruljeviću je bilo opravdano zbog blizine barbara, a što je u njegovo vrijeme bio naziv za stanovnike sjeverne Afrike,⁷⁴ i Maura koji su, obavještava nas Dubrovčanin, svojim fustama neprestano pljačkali »katalonsku obalu, Balearske otoke i Kraljevstvo obiju Sicilija«. ⁷⁵

Još jednom napominjući da troveslarke nazivamo galijama, a dvoveslarke fustama, Kotruljević je istaknuo da postoji i plovilo sa samo jednim veslom po klupi (*uno remo per bancho*). Ne upuštajući se u prikaz njegovih obilježja, zabilježio je tek njegovo ime: brik ili brigantin (*brigentin*).⁷⁶ Nakon toga se posvetio lađama (*lignum*). U nastojanju da ukaže na njihove funkcije i međusobne razlike, izdvojio je četiri tipa lađa. Najprije je pisao o lađama čiji je naziv glasio arsili (*arscieri*). Te lađe su, obavještava nas Kotruljević, imale kabine za putnike i bile udobne za putovanje, a izumili su ih Mlečani zbog prijevoza hodočasnika »u Jaffu, luku grada Jeruzalema gdje je Kristov grob«. ⁷⁷ O trima preostalim tipovima lađa Kotruljević je bio vrlo kratak. Za sajete ili sagite (*sagietie*) je zabilježio da se upotrebljavaju u napuljskom i rimskom kraju, za tafareje (*tafaree*) da su sagrađene na način velikih sajeta (*ad modo de sagiepte grosse*), dok je za lađe pod imenom bucintori (*bunçinduri*) naglasio da plove u Veneciji prigodom neke svetkovine te da se na njima voze dužd i uglednici. ⁷⁸

⁷⁴ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 65, bilješka 57: »Nazivima 'Barbarija' i 'barbari' počelo se nazivati sjevernu Afriku i njene stanovnike od vremena arapskih, tj. 'barbarskih' osvajanja u 7. i 8. st.«

⁷⁵ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 108: »Non dubito chelle fuste delli Mori al continuo depredariano la costa de Catalogna, le isule Balear et lo Reame de utraque Sicilia,«

⁷⁶ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 110. Da je brigantin »isto što i brik« vidi u: [Vidović], »I. dio: Pomorske riječi iz naših izvora na hrvatskom ili srpskom jeziku«, s. v. »brigantin«, pp. 65a–68a i s. v. »brik i brik-škuner«, pp. 68a–69b.

⁷⁷ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 128.

⁷⁸ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 130.

Svoje izlaganje o vrstama plovilā Kotruljević je završio kratkim opisom plovilā koja su bila korištena samo u nekim područjima i samo od nekih naroda.⁷⁹ U svojem je udžbeniku izdvojio osam takvih plovila, a na njihovu osebnost upozorio je i time što je istaknuo da su sagrađena »na različite maštovite načine«. ⁸⁰ Za karavele (*caravelle*) je izjavio da je riječ o plovilima koja su izraziti jedrenjaci, kao i to da ih najčešće koriste Portugalci. Da bi nam bilo potpuno jasno o kojim je plovilima riječ, Kotruljević je zapisao da upravo karavele, jer su vrlo sigurne za plovidbu, »preslavni portugalski kralj običava slati na istraživanje zapadnoga svijeta«. Marsilijane (*marsigliane*) je, pak, opisao kao lađe koje su pogodne za prijevoz robe, uz što je naglasio da se koriste u dijelu Siciliskoga kraljevstva, u Grčkoj i »malo u Dalmaciji« (*pochi in Dalmatia*), dok je marane (*marrani*) prikazao kao plovila koja imaju široko i ravno dno, zbog čega su stabilna i mogu prevoziti mnogo robe, a koriste se u Veneciji i Istri (*in Histria*). Barkoziji (*barcosi*) su, smatra Kotruljević, iznimno sigurna plovila koja jako sličje karavelama. Prema njegovim spoznajama, barkoziji se »mnogo upotrebljavaju u Slavonskoj zemlji, a ponajviše u Dubrovniku otkuda i vuku porijeklo«. ⁸¹ O karakama (*carachie*) je Kotruljević donio podatak da je riječ o plovilima koja su napravljena »poput marsilijana« i podatak da se koriste u brojnim zemljama: Napuljskom i Sicilskom Kraljevstvu, Monopoliju, Traniju, Polignanu, Otrantu, Brindisiju, kao i u Moreji i Grčkoj. U opisu plovilā koja su bila korištena samo u određenim zemljama i samo od nekih naroda, Kotruljević je najopširniji bio kad je pisao o barkama (*barcie, barche*). Najprije je istaknuo da su barke tip brodova, zatim da se koriste u Kastilji, a onda da su sagrađene od građe koju valja smatrati slabom. Upravo zbog svoje slabe građe, obavještava nas Kotruljević, barke imaju kratak vijek trajanja, a obilježava ih i neprihvatanje veće količine tereta. Osim toga, zato jer im je oplata sastavljena tako da daske idu jedna preko druge, barke nisu »nepropusne koliko je potrebno«, pa se na plovidbu ne smiju uputiti bez crpke za izbacivanje vode. Svoje

⁷⁹ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, pp. 130–137.

⁸⁰ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 130: »secundo le diverse fantasie«.

⁸¹ Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, p. 134: »Usanose multo in Schiavonia et potissime a Ragusi et da quilli hebbero l'origine.« O Kotruljevićevu spominjanju barkozijā u spisu *O plovidbi*, njegovu spominjanju Dubrovčana u spisu *O trgovini i o savršenu trgovcu*, kao i o presudi kojom mu je priznato da je Dubrovčanin, a ne Talijan, zbog čega je oslobođen talijanske carine, vidi u: Đivo Bašić, »Pomorstvo Dubrovnika od XII. do početka XX. stoljeća«, *Pomorski zbornik* 44 (2006), pp. 139–177, na pp. 148–149.

razmatranje o barkama Kotruljević je zaključio podatkom da ih neki nazivaju i urke (*urche*), kao i podatkom da se njima najčešće plovi »u Flandriju, tako da će ih se katkada tamo naći tristo odjednom«. Posljednja dva plovila koja je Kotruljević u svojem udžbeniku plovidbe uvrstio među osebuje bili su burki (*burchi*) i leuti (*liuti*). Prema njegovim spoznajama, burki se, budući da zbog svoje širine i plitkoga gaza ne mogu podnijeti uzburkano more, koriste samo u mletačkoj laguni, dok se leuti, koje je Kotruljević opisao kao barke na vesla i jedra male nosivosti (*barche da remi et da vala de piccola portata*), koriste u Genovskom primorju.

4. Zaključak

Neposredan te najobjektivniji uvid u promišljanja i teme o kojima je pisao ranorenesansni dubrovački mislilac Benedikt Kotruljević danas možemo steći čitanjem njegovih dvaju spisa: *Della mercatura et del mercante perfeto* (*O trgovini i o savršenu trgovcu*) i *De navigatione* (*O plovidbi*). U članku sam donio kratak prikaz sadržaja četiriju knjiga njegova spisa *O plovidbi* i obradio promišljanja koja je u drugoj knjizi spisa iznio o vrstama plovilā.

Spisom *O plovidbi* Kotruljević je doprinio razvoju i povijesti nekoliko disciplina. Općenito sagledavši, prvom je knjigom, jer je pisao o vodama, moru i »Oceanu« te donio kratak opis tada poznatih mora, doprinio povijesti oceanografije, drugom je, jer je raspravljao o vrstama plovilā i članovima posade, doprinio povijesti brodogradnje i umijeću plovidbe (navigaciji), trećom je knjigom, jer se usredotočio na vanjske okolnosti plovidbe, napose na razmatranja o postanku, vrstama i broju vjetrova, zatim o dūgi, munji, svojstvima planetā, solsticijima i ekvinozijima, doprinio filozofiji prirode, a naročito povijesti astronomije i meteorologije, dok je u dvama sačuvanim poglavljima četvrte knjige, jer je detaljno opisao obale Sredozemlja, izradio pomorsku kartu, peljar (pomorski vodič) ili portulan. Zbog toga je ovaj Kotruljevićev spis već ocijenjen kao prvi hrvatski udžbenik plovidbe.

U njegovu sastavljanju Dubrovčanin je koristio brojne izvore. Najčešće se pozivao na Ptolemeja, no poslužio se i stajalištima koja su u svojim djelima zabilježili Plutarh, Aulo Gelije, Varon te Vergilije. Osim toga, bio je vrlo dobro upućen i u sadržaj prirodoznanstvenih spisa Plinija Starijeg, Alberta Velikog te Seneke, a nije propustio istaknuti ni stajališta koja su zastupali ostali filozofi, napose Platon i Aristotel.

Drugu knjigu spisa *O plovidbi* Kotruljević je u cijelosti posvetio razmatranjima o vrstama plovilā i njihovim posadama. Tom je prilikom, pozivajući se na svjedočanstva starih pisaca i svojih suvremenika, donio povijesni pregled brojnih vrsta plovilā od antike do svoga vremena. Sveukupno je zabilježio čak pedesetak naziva za različite vrste i tipove plovilā. Pritom je najopširniji bio pri opisu galije. Osim toga, izvijestio nas je o broju te nazivima članova posade, pri čemu je naročitu pozornost posvetio obilježjima koja moraju krasiti kapetana, vlasnika, komita, nakira, pisara, zapisničara i pilota, a nije zatajio ni činjenicu da je galijski članovima posade mogla biti popunjena dobrovoljno ili silom.

Kotruljevićeva razmatranja o vrstama plovilā dragocjena su nam osobito zato jer iz njih možemo doznati nazive plovilā koja su u njegovo vrijeme bila karakteristična za hrvatsku obalu Jadrana: marsilijane su se koristile u Dalmaciji, marani u Istri, a barkoziji napose u Dubrovniku »otkuda i vuku porijeklo«. U spisu *O plovidbi* Kotruljević je istaknuo i obilježja hrvatske obale Jadrana. Zapisao je da se na »preugodnoj« obali Dalmacije nalaze mnogi gradovi, od kojih je istaknuo Dubrovnik, Kotor, Split, Šibenik, Solin, Trogir i Zadar, a naglasio je i da Jadranski zaljev obiluje otocima, pri čemu je izdvojio Korčulu, Mljet, Brač i Vis. Uz to, suprotstavio se i tvrdnjama talijanskog historioografa Flavija Bionda da je Istra u Italiji, a sveti Jeronim Talijan. Time je, prema današnjim spoznajama, bio prvi hrvatski mislilac koji je raspravljao o rodnom mjestu i podrijetlu svetoga Jeronima.

Literatura

Izvorna:

- Albertus Magnus (1890), »*Meteora. Liber I–IV*«, u: *B. Alberti Magni Opera omnia. Volumen quartum, cura ac labore Augusti Borgnet, Parisiis, Apud Ludovicum Vivès, str. 477–835.*
- Albertus Magnus (1890), »*Mineralia. Liber I–V*«, u: *B. Alberti Magni Opera omnia. Volumen quintum, cura ac labore Augusti Borgnet, Parisiis, Apud Ludovicum Vivès, str. 1–116.*
- Biblia sacra Vulgatae editionis* (1922), ex tribus editionibus Clementinis critice descriptis, dispositionibus logicis et notis exegeticis illustravit, appendice lectionum Hebraicarum et Graecarum auxit P. Michael Hetzenauer, Ratisbonae et Romae, Sumptibus et typis Friderici Pustet.
- Blondus Forliviensis, Flavius (1510), »*Italia illustrata*«, u: Flavius Blondus Forliviensis, *De Roma instaurata. Libri tres ad Eugenium. ... De Italia illustrata*

opus: tum propter historiarum cognitionem: tum propter locorum descriptionem. ... De gestis Venetorum ad Franciscum Foscarum ..., Venetiis, per G. [Gregorio de Gregori], listovi 48 lice–134 naličje.

Gellius, Aulus (1517), *Noctes Atticae*. Liber decimus, caput XXV., Argentinae, In aedibus Ioannis Knobloch, listovi 48 lice–54 naličje.

Hieronymus Stridonensis (1516), »Hieronymi Epistola ad Dextrum praetorio praefectum [De viris illustribus]«, e Latina lingua in Graecam translata., u: *Operum omnium Divi Eusebii Hieronymi Stridonensis*. Tomus primus: »Paranetika« videlicet ea quae ad vitam recte instituendam pertinent complectens una cum argumentis et scholiis Des. Erasmi Roterodami cuius opera potissimum emendata sunt quae ante hac erant depravatissima instaurata ea quae prius erant mutila., Apud inclytam Basileam, Officina Frobeniana, listovi 119 lice–138 lice.

Kotruljević, Benedikt (1985), »O trgovini i o savršenu trgovcu«, preveo i sastavio bilješke uz prijevod teksta: Žarko Muljačić, u: Beno Kotruljević, *O trgovini i o savršenu trgovcu*, pripremili i obradili Rikard Radičević i Žarko Muljačić, Zagreb, JAZU, str. 117–240.

[Kotruljević, Benedikt] (2003), »Benedictus de Cotrullis Equitis ad inclitum Senatum Venetorum *De navigatione* liber«, priredio Damir Salopek, u: Dunja Fališevac, Josip Lisac, Darko Novaković (ur.), *Hrvatska književna baština*, knjiga 2, Zagreb, Ex libris, str. 15–127.

Kotruljević, Benedikt (2005), *De navigatione / O plovidbi*, priredio i preveo Damir Salopek, Zagreb, Ex libris.

Laertius, Diogenes (1546), »De philosophorum vita. Liber quintus: Aristoteles. [Aristoteles, Theophrastus Eresius, Strato Lampsacenus, Lycon Troadensis, Demetrius Phalereus, Heraclides Ponticus]«, u: Diogenes Laertius, *De vita et moribus philosophorum*. Libri X., Lugduni, Apud Seb.[astian] Gryphium, str. 186–221.

Plutarchus (1592), »Demetrius«, str. 74–111; »Antonius«, str. 114–171, u: Plutarchus Chaeronensis, *Vitarum parallelarum*. Tomus III. Guiliemo Xylandro interprete, Francoforti ad Moenum, Apud Ioannem Feyrabendium.

Seneca, Lucius Annaeus (1828), *Medea et Troades*, cum annotationibus I.[oannis] Fr.[ederici] Gronovii, Lipsiae, Sumptibus Frid. Christ. Guil. Vogel.

Virgilius Maro, Publius (1682), »Aeneis«, u: P.[ublius] Virgilius Maro, *Opera*, interpretatione et notis illustravit Carolus Ruaeus, Parisiis, Apud Simonem Benard, str. 239–866.

Sekundarna:

Appendini, Francesco Maria (1803), *Notizie istorico-critiche sulle antichità storia e letteratura de' Ragusei*. Tomo II., Ragusa, Dalle stampe di Antonio Martecchini, natuknica »Benedetto da Giacomo Cotrugli«, str. 98–100.

- Bašić, Đivo (2006), »Pomorstvo Dubrovnika od XII. do početka XX. stoljeća«, *Pomorski zbornik*, Rijeka, god. 44, br. 1, str. 139–177.
- Domić Kunić, Alka (2004), »Literarni izvori za iliričke provincije (Dalmaciju i osobito Panoniju) u *Naturalis historia* Plinija Starijeg«, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Zagreb, 3. serija, sv. 37, br. 1, str. 119–171.
- Grubišić, Vinko (2008), »Trojica humanista o rodnome mjestu svetog Jeronima: Flavio Biondo, Marko Marulić i José de Espinoza de Sigüenza«, *Colloquia Maruliana*, Split, god. 17, str. 287–298.
- Jurišić, Blaž (1962), »O našoj pomorskoj terminologiji«, u: Grga Novak, Vjekoslav Maštrović (ur.), *Pomorski zbornik: povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942–1962*. Knjiga I, Zagreb / Zadar, JAZU / Institut za historijske i ekonomske nauke, str. 451–468.
- Martinović, Ivica (1996), »Benedikt Kotruljević«, u: Greta Pifat Mrzljak (autorica izložbe), *Znanost u Hrvata: prirodoslovlje i njegova primjena*, sv. 1, katalog izložbe održane od lipnja do listopada 1996. godine u Muzejskom prostoru Muzejsko galerijskog centra na Jezuitskom trgu u Zagrebu, Zagreb, Muzejsko galerijski centar, str. 56–57 i str. 108–109.
- Martinović, Ivica (2000), »Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća«, u: Pavo Barišić (ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Zagreb, Institut za filozofiju, str. 69–151.
- Martinović, Ivica (2007), »Benedikt Kotruljević«, u: Neven Budak (osmislio i uređio), *Croatica: HR – Hrvatski udio u svjetskoj baštini* [sv. 1], Zagreb, Profil international, str. 170–175.
- Novaković, Darko (1995), »Prvi hrvatski udžbenik plovidbe«, Hrvatski kulturni tjednik »Danica«, Zagreb, br. 148 (18. ožujka 1995.), str. 17, u: *Vjesnik*, Zagreb, god. 56, br. 17044 (18. ožujka 1995.). Podlistak »Danica« na str. 15–34 *Vjesnika*, a Novakovićev članak na str. 31.
- Novaković, Darko (1996), »Novopronađeni rukopis Benedikta Kotruljevića«, u: Vladimir Stipetić (ur.), *Dubrovnčanin Benedikt Kotruljević: hrvatski i svjetski ekonomist XV. stoljeća*, knjiga 1. Međunarodni znanstveni skup, Dubrovnik, 17–19. X. 1996., Zagreb, HAZU i Hrvatski računovođa, str. 19–32.
- Salopek, Damir (2005), »Predgovor«, u: Benedikt Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, priredio i preveo Damir Salopek, Zagreb, Ex libris, str. 11–12.
- Salopek, Damir (2005), »Rasprava *De navigatione* Benedikta Kotruljevića«, u: Benedikt Kotruljević, *De navigatione / O plovidbi*, priredio i preveo Damir Salopek, Zagreb, Ex libris, str. 13–16.
- Stepanić, Željko (2005), »Hrvatsko pomorsko nazivlje od početaka do polovice 19. stoljeća«, *Naše more*, Dubrovnik, god. 52, br. 5–6, str. 248–257.
- Stolac, Diana (1998), *Hrvatsko pomorsko nazivlje. Božo Babić, njegovi prethodnici i nastavljači*, Rijeka, Izdavački centar Rijeka.
- Vidović, Radovan (1984), *Pomorski rječnik*, Split, Logos.

SORTS OF VESSELS IN KOTRULJEVIĆ'S *DE NAVIGATIONE*

Davor Balić

In the second book of his manuscript De navigatione (On Navigation, 1464), first published by Damir Salopek in 2005, Benedikt Kotruljević, an early Renaissance thinker from Dubrovnik, mainly discussed sorts of vessels. In it he singled out titles for around 50 sorts and types of vessels, but he paid special attention to galleys. From his account we find out that the galleys were of different sizes, that they served various purposes, and that they differed according to their seaworthiness. Furthermore, he discussed parts and the equipment of the galley, terms and the numbers of their members, as well as about the ways they were manned by the crew.

In De navigatione Kotruljević also informed us of the vessels that were used on the Croatian coast of the Adriatic: marsigliane in Dalmatia, marrani in Istria, barcosi mainly in Dubrovnik. Kotruljević also said that the Croatian Adriatic coast is "too enjoyable". He also mentioned some towns and islands of Dalmatia. Because of the fact that he opposed the claims of the historian Flavio Biondo (Flavius Blondus) arguing that St. Jerome was an Italian, Kotruljević is, according to today's data, the first Croatian thinker who discussed St. Jerome's native town on the Croatian coast of the Adriatic.

Key words: *Benedikt Kotruljević, sorts of vessels, galley, ship parts, ship equipment, ship crew, the Croatian coast of the Adriatic*